

մէջ այս սովորութիւնս եւրոպացւոց ալ զգուելի ըլլալէն ետեւ՝ գեղեցիկ նորաձեւութիւն մը երեւցեր է. վասն զի նախ Ռուսաստանի եւ յետոյ նաեւ Տաճկաստանի Հայերը սկսած են՝ անկանոն քարզմանութեամբ ըսել, ՆՈՐԻՆ ՎԷՆԱՓԱՌՈՒԹԻՆԸ, ՆՈՐԻՆ Սրբազնութիւնը, ՆՈՐԻՆ բարձր աղնութիւնը, ՆՈՐԻՆ Գերաստիւնան մեծութիւնը երբեմն ալ աւելի անախորժ կերպով, ՆՈՐԻՆ ամենողորմ մեծութիւն Ինքնակալն եւ այլն :

Այս զրուցուածքին մեծ սխալը յայնմ է որ օտար ազգաց իւր ըսածը նորին քարզմանուեր է. եւ որովհետեւ նորինը նոյն դերանուան սեռականն է, ըսել է քե նորին վեհափառութիւն խօսքը տաճկերէն ճիշդ քարզմանէլ ուզենք նե՝ ասըլ օնուն շէվրէթլի հազրէթլէրի ըսելու պէս աւելորդ եւ անտեղի բան մը պիտի ըլլայ : Եւ միքե բաւական պատիւ չի՞ ըսելը՝ վեհափառ ինքնակալը, վսեմա-

փայլ իշխանը, աստուածարեալ հայրապետը, սրբազան պատրիարքը, արժանապատիւ վարդապետը, շնորհազարդ քահանայն, պատուական վարժապետը, մեծապատիւ ամիրայն, ազնիւ պարօնը եւ այլն : Ի՞նչ հարկ է ըսել՝ նորին կամ իւր վեհափառութիւնը, վսեմութիւնը, սրբազնութիւնը, եւ ասոնց նման օղալից ու մառախլապատ խօսքեր շինել ու լեզունիս հարստացրնելու տեղ բեռնաւորել ու տգեղացընել...

Մեր ազգին մէջ գործածուած պատուանուններուն վրայ առ այժմ այսչափ ըսինք, աւելի այն դիտաւորութեամբ որ հիմակուան սովորութիւնք բացատրենք՝ քան քե մեզի ծուռ կամ աւելորդ երեւցածները շտկենք ու բօքափենք. ազգին մէջ ուսումնականութիւնն ու գրականութիւնը ծագկեցընողներուն կիյնայ այս գովելի աշխատութիւնը :

ԱՄԷՆ ՄԱՐԴ ՄԵՑ Է՝ ԽՆԶ ՎԻՃԱԿԻ ՄԷՁ ԱՂ ԸՂԼԱՅՑ :

Մարդս ի բնէ եւ ըստ ինքեան մեծ է՝ որ եւ իցէ վիճակի մէջ ալ գտնուի. ինչ աստիճանի պաշտօն՝ հարստութիւն՝ համբաւ ալ ունենայ : Զինքը մեզի պզտիկ երեւցընողը մեր աչքին ակարութիւնն է : Մարդուս բնութեան մեծութիւնն այնչափ է որ ամենայն արտաքին զանազանութիւն եւ ոչ մէկ նշանակութիւն մը ունի :

Խելք, խղճմտանք, սէր, աստուածգիտութիւն, գեղեցիկն ու տգեղը ճանչնալ, իր անձին իշխել, արտաքին իրաց եւ մարդկանց վրայ ազդեցութիւն ունենալ, — ասոնք այնպիսի մեծ բարիք՝ այնպիսի փառաւոր կատարելութիւններ են որ ամենուն ալ սեպակական են, քե աղքատին եւ քե հարստին : Մենք գէշ սովրած ենք որ ինչ որ հասարակաց բան է՝ անոր յարգը վար զարնենք. անով այն կատարելութիւնները բանի տեղ չենք զներ. եւ սակայն՝ ինչպէս զգալի արարածոց՝ այսպէս ալ հոգեղէն բաներու մէջ ամենէն աւելի պատուականը հասարակաց եղածն է : Օրինակի համար, գիտութեամբ ու ճարտարութեամբ լուսապայծառ ջանք կրնան հնարուիլ հարստին պաշտօնը զարդարելու. բայց այն ջանքը խելոճ ու անարգ բաներ են՝ երբ որ այն հասարակաց լուսոյն հետ համեմատուին որ արեգակը մեր ամենուս պա-

տուհաններէն ներս կըխարէ, եւ առատապէս ու անխտրարար կըբափէ քե բլուրներուն եւ քե հովիտներուն վրայ՝ այն լոյսն որ արեւելքն ու արեւմուտքը ամեն օր կըվառէ կըբորբոքէ : Նոյնպէս հասկընալու է նաեւ բանականութեան, խղճմտանքի եւ սիրոյ լոյսերուն համար. շատ աւելի յարգի են ասոնք՝ քան քե այն կարգի դուրս կատարելութիւններն որ քանի մը մարդկանց մեծ համբաւ ունենալուն պատճառ եղեր են :

Զարհամարհենք այն բնութիւնն որ ամենայն մարդկանց հասարակ է, վասն զի անոր մեծութեանը խելք չկայ որ հասնի : Աստուծոյ պատկերն է, նոյն իսկ անհունին պատկերն է, վասն զի անոր յառաջադիմութեանը սահման զնել չըլլար : Հոգւոյ աստուածնդէն կատարելութիւններն ունեցողը ինչ վիճակի մէջ ալ գտնուի՝ մեծ եակ է : Կրնաս անոր քուրջ հազընել, կրնաս զինքը բանտի մէջ գոցել, գերութեան շղթաներովը կապել. միշտ մեծ է : Կրնաս տանդ դուր անոր դէմ փակել, բայց Աստուած երկնային օրեւանքը կըբանայ անոր առջեւ : Ճշմարտապէս մեծամեծ մարդիկ ամեն տեղ կըգտնուին, եւ դիւրին բան չէ ըսելը քե արդեօք ամենէն աւելի որ վիճակէն կելլեն մեծամեծ մարդիկ : Ճշմարիտ

մեծութիւնը մարդու վիճակին հետ ամենեւին կապակցութիւն մը չունի. ոչ արտաքին ազդեցութիւնը անոր համար բան է, եւ ոչ անոր երեւցուցած պտուղները : Կարելի է որ մեկը ամենէն մեծ մարդ ըլլայ, եւ սակայն իր ազդեցութիւնն ամենատկար ըլլայ : Թերեւս մեր քաղաքին ամենէն մեծ մարդիկը բոլորովին անձանօք ալ են մեզի :

Մարդու բնաւորութեան մեծութիւնը ոյժն է, այսինքն որչափ որ մեկուն միտքը՝ բարոյական սկզբունքը եւ սերը ուժով են, այնչափ ինքն ալ մեծ է. եւ այս ոյժը ամենէն խոնարհ վիճակներու մէջ ալ կրնայ գտնուիլ : Այն մարդն որ աննշան արուեստի մը համար եղած, ու դեռահասակ ընտանեաց կարօտութիւններէն պիտոյքէն պաշարուած է, կրնայ իր փոքրիկ հորիզոնին մէջ շատ աւելի յստակ կերպով տեսնել ամեն բան, չաւնարութիւն ընել, ու խելքով դատել, դժուար պարագայի մը մէջ գտնուած ատենն ալ աւելի համարձակութիւն ունենալ, աւելի շուտով խելք բանեցընել, քան թէ այն մարդն որ ինքզինքը կարգալու տուած՝ անբաւ հմտութիւն ու տեղեկութիւն դիզած է մտքին մէջ. ըսել է թէ անոր ճշմարիտ մեծութիւնն ալ շատ աւելի է : Մարդկայ որ իր բնակարանէն քանի մը մղոն միայն հագիւ թէ հեռացեր է, եւ սակայն աւելի չաւ կը հասկընայ մարդկային բնութեան բաները, եւ աւելի խորունկ կերպով կըրպիանցէ ամեն բանին պատճառները եւ մարդկանց բնաւորութիւնները՝ քան թէ այն մարդն որ բոլոր աշխարհք պտըտեր ու իր ճանապարհորդութեան պատմութիւնն ընելով մեծ անուն հասեր է :

Մտաւորական մեծութեան չափը՝ մարդու մտքին ոյժն է, ինչպէս որ բարոյական մեծութեան չափն ալ (որ մարդու տրուած պարգիւներուն ամենէն մեծը, եւ աստուածութեան ամենէն պայծառ երեւոյթն է) մտաց համոզման հաստատութիւնն է :

ԱՄԵՆԷՆ ՄԵՐ ՄԱՐԴ Ո՛Վ, Է :

Ամենէն մեծ մարդ նա է որ աննկուն հաստատամտութեամբ արդարութեան կողմը կըրոնէ, ներքին եւ արտաքին սոսկալի փորձութեանց դէմ կըկենայ, ծանր ծանր բեռները գուարբութեամբ կըվերցընէ, փոքորկի ատեն ամենէն հանգարտն է, սպառնալիքներու եւ զայրացեալ նայուածքներու վրայ մտքին կըծիժաղի. նա որ ճշմարտութեան՝ առաքինութեան՝ Աստուծոյ վրայ անմեղ-

կելի վստահութիւն ունի. — միթէ այս մեծութիւնը շինծու եւ ունայն մեծութիւն է, եւ միթէ կրնայ վախցուիլ որ ասոր օրինակները այնչափ շատ չգտնուին խեղճ ողորմելի աղքատաց՝ որչափ հարըստաց ու մեծամեծաց մէջ :

Մարդու խելքին ու կրիցը մէջ եղած կռիւները, բարոյական ու կրօնական սկզբանց անձնական շահուն գրեթէ չդիմացուելու աղաղակին դէմ ըրած յաղթութիւնները, պարտուց կատարման համար եղած ծանր ծանր զոհերը, խորունկ կերպով արմատացած բարեկամութեան մը մեկդի ձգուիլը, սրտին ամենացանկալի յոյսերէն ալ ետ կենալը, ասոնք ամենն ալ աչքի չերեւցող բաներ են. միթէ խաբեալ, հալածեալ, նախատեալ, մատնեալ առաքինութեան մը մխիթարութիւնները, յոյսը, ուրախութիւնն ու հանգստութիւնը նոյնպէս աներեւոյթ բաներ չեն : Ասոր ո՞վ կրնայ տարակուսիլ. այսպէս ահա մարդկային կենաց ճշմարիտ մեծութեան գեղեցիկ գեղեցիկ օրինակները ամենեւին աչքերնուս տակը չեն իյնար : Առջեւնիս, բերեւս քովերնիս, ամենախեղճ տան մը մէջ, դիւցազնական գործ մը կատարուելու վրայ է լուիկ մնչիկ. վսեմ մտածութիւն մը պատրաստուելու հետ է սիրով, ազնուամիտ անձնանուիրութիւն մը ըլլալու վրայ է, ու մենք ամենեւին չենք գիտեր :

Հաւատա ինծի, ես հաստատ կերպով դրած եմ միտքս թէ այս մեծութիւնը կըգտնուի աւելի հասարակ ժողովրդեան մէջ, այն մարդկանց մէջ որ անուննին ոչ երբեք բերեն բերան պտըտած է : Որո՞ւ քով կրնաս գտնել աւելի նեղութիւն քաշուած՝ արիական քաջութեամբ, աւելի ճշմարտութիւն անխարդախ, աւելի բարեպաշտական վստահութիւն, աւելի առատաձեռնութիւն մը որ տուողին անգամ հարկաւոր եղած բանը կուտայ կարօտեւոց, եւ մեկ խօսքով՝ աւելի ճիշդ համարմունք ու կարծիք կենաց եւ մահու վրայ. — հասարակ ժողովրդեան քով թէ ըստ աշխարհի երջանիկ կարծուած մարդկանց քով :

Նոյն իսկ ազդեցութեան կողմանէ որ մարդս ուրիշներուն վրայ կրնայ ունենալ, այն ազդեցութիւնը կըսեմ՝ որ մեծամեծներուն սեպական արտօնութիւն մը կըսեպուի, եւ կարծեմ թէ աննշան մարդուն ունեցածն ու աչքի երեւցող մարդուն ունեցածը խիստ քիչ տարբերութիւն ունին իրարմէ :

Ազդեցութիւն ըսածդ իր ընդարձակութիւնէն չափաւ չափով, հապա իր յատկութիւններէն :